

САДИБНІ ПАРКИ XIX СТОЛІТТЯ – УСОБЛЕННЯ ЛАНДШАФТНОЇ КУЛЬТУРИ КРАЮ В МИНУЛОМУ

На території Західної України у XIX ст. значна кількість сільських маєтностей мала розпланований при житлі сад чи парк. Їхня масовість свідчить про високу регіональну культуру освоєння ландшафту в минулому. На сьогодні практично нема віцілених культурних ландшафтів цього типу. Для їх масового відновлення нема передумов, проте об'єднання природної вартості території з історичною є підставою для розвитку туристичної інфраструктури.

Ключові слова: культурний ландшафт, садибно-парковий комплекс, рельєф.

Поширення процесів урбанізації та активна антропогенізація ландшафтів України обумовлюють потребу в моніторингу не лише природоохоронних об'єктів, а також ландшафтів, що є уособленням характерної культури чи епохи. Згідно з документом Комітету з Всесвітньої спадщини 1992 р., ландшафт, що відображає еволюцію суспільства під впливом умов природного середовища та соціальних, економічних і культурних процесів класифіковано як "культурний ландшафт".

Одним з типів культурного ландшафту, що був в історії розвитку нашого краю, є садиби з парком. Садибно-парковий комплекс як архітектурне і економічне поняття на території Західної України (історичний регіон Галичини) зародився у другій половині XVIII ст. і отримав максимальний імпульс розвитку у XIX ст. Багатолітні зміни, починаючи від побуту, способу ведення господарства, культури народів, що населяли окреслену територію, фіксувалися в культурному ландшафті і створили, як формулює Я. Богдановський, "традицію місця".

За О. Микуліною, збережені специфічні типи антропогенних ландшафтів, які сформувалися різними видами людської діяльності на різних етапах історичного розвитку суспільства, є історичними ландшафтами [3]. А як трактувати ландшафт, який не зберігся, але є частиною архітектурного комплексу? Наприклад, прекрасний в минулому палацово-ландшафтний комплекс в містечку Поморяни, чи численні сільські садибні комплекси, як в Черниці, Завидовичах, Винничках. Без цілісності об'єкта в історичних межах, навіть у разі відновлення будівлі, втрачається його типологічна цінність як прикладу репрезентативного житла з культурним ландшафтом.

В Україні, лише на території Західної України і лише в сільській місцевості, у першій половині XIX ст. існувало 450 садів з парком різної величини і складності укладу [4], що свідчить про високу культуру освоєння ландшафтів у минулому. У пейзажах Львова і львівських околиць збережені історичні сади і парки та й просто ліси викликають історично-сентиментальні емоції. Споглядаючи реконструювані Стрийський парк, парк ім. Івана Франка, згадуються численні не віцілені чи занедбані сади і парки у селах та містечках Львівщини. Натомість, за кордоном, серед офіційно визнаних культурних ландшафтів переважну більшість – 55 % становлять саме сільські.

Комплекс садиби з парком протягом всього часу свого існування був одним з елементів різнотипних сільськогосподарських ландшафтів. Історич-

но західні області України були краєм з "найвищою щільністю рільничого люду в Європі, живучих з рільництва (на 1 км.кв. – 110 осіб в 1900 р.)" [5].

Садиба з господарською частиною та садом чи парком формували самодостатню структуру, проте завжди була увязана з просторовою композицією села. Від села до палацу вела, зазвичай, липова алея. Що вона символізувала? Власність, стабільність. Алеї вписувалися в ландшафт, надаючи йому одночасно парадності і символічності. Лінія алеї організовувала садибу, виокремлювала її в природному оточенні. Палацові та садибно-паркові комплекси впливали на сприйняття ландшафту та формували систему просторових орієнтирів майже тією самою мірою, що і сакральні споруди.

Традиційно село розташовувалося у долині річки, а межі гміни, зазвичай, прокладали по елементах природного каркасу, утвореного нижніми осями (річка, яр, улоговина) і верхніми осями (вершини пагорбів). Відповідно, коли садибно-парковий комплекс засновувався за межами сільської забудови на межі адміністративної одиниці, то, в більшості, це означало його прив'язку до домінуючих природних елементів. Отже, садиби з парком формували культурний ландшафт, який накладався на природний.

Природний каркас місцевості став визначальним для розвитку культурного ландшафту садиби на трьох етапах. Насамперед, характер рельєфу вплинув на місце закладення садиби та обумовив різну щільність локалізації цього типу ландшафту на землях Західної України. Вплив природного каркасу проявився і під час формування стилевих рис культурного ландшафту. Надалі природна основа вплинула на стабільність ландшафту і, зрештою, на його довговічність.

Природну основу розселення локальних об'єктів, і, зокрема, сільських садів з парком, доцільно визначати на основі геоморфологічного районування території регіону. Території більш щільного закладення садів з парком часто співпадають з контурами фізико-географічних областей. Області відрізняються одна від іншої гіпсометричними ознаками, характером розчленування рельєфу, кліматичними умовами, поєднанням ґрунтово-рослинних угруповань, – все це набуває відображення в структурі сільськогосподарських угідь [2]. Оскільки розвиток культурного ландшафту при сільській садибі-резиденції значною мірою залежав від продуктивності господарства, то можна припустити, що відмінності між зональними структурами проявляються і в історико-культурних особливостях ландшафту.

Так, наприклад, потужним природним та історико-культурним потенціалом володіє територія на південний схід від Львова – високе і лісисте Подільське горбогір'я – географічна область з найбільшими абсолютними висотами, які перевищують 340 м. Подільське горбогір'я має виразну північну границю у вигляді Гологоро-Кременецького пасма, яке високим уступом піднімається над рівнинами Малеого Полісся. Ця межа зафіксована великою кількістю садів з культурним ландшафтом (рис.). На межі з Малим Поліссям Подільська височина утворює уступ до 200 м заввишки [1], перед котрим фіксується смуга згущення садів (н-д, Черниця, Пониква, Пеняки, Висоцько, Підгірці, Колтів, Хильчиці, Новосілки, Ляцке (тепер Червоне)).

Гідрологічний фактор відіграв роль каталізатора: він зменшував або посилював ймовірність закладення більших садіб. Головний Європейський вододіл від Львова проходить по високому лісистому Давидівському пасмі на південь у напрямку на м. Бібрка і повертає на північний схід у загальному напрямку на м. Золочів. На цих територіях не зафіксовано значних історичних культурних ландшафтів. І хоча водороздільне плато помережане малими річками, цього виявилось недостатньо для переростання дрібного фільварку у садибу з парком.

Порівняння локалізації садибно-паркових комплексів та їх морфологічно-стилістичних характеристик виказує такі закономірності. Так, пейзажна

Як вже було сказано, на сьогодні повною мірою збережених садиб з культурним ландшафтом нема. Фрагменти антропогенного рельєфу або елементи парку вціліли на тих територіях, що мають чітко виражені риси природного каркасу. Найбільш збереженими на сьогодні є ті, що були розміщені на територіях вододілів, а, отже, на стійкій природній основі. Парки, локалізовані на території зі значним рівнем розгалуження гідромережі, тобто на нестійкій природній основі, не збереглися. Зміна елементів і характеристик гідромережі (заболочення території зі зміною напрямку русла, висихання ставів і т.ін.) змінювала уклад садибно-паркового комплексу. На сьогодні навіть межі таких садиб візуально не прочитуються на місцевості.

Висновки. Інтеграція історичних культурних ландшафтів і природних екосистем сприятиме формуванню ключових структурних елементів екологічної мережі України. Уцілілі елементи історико-культурного ландшафту сприяють формуванню усталеної різнохарактерності регіонів, їх ідентичності. Запропоновано реабілітацію цього типу об'єкта не шляхом вилучення історичного ландшафту з господарського використання, а шляхом пов'язання його з діяльністю локальних спільнот. Замість того, щоб традиційно в центрі села висаджувати кілька квітників чи малий парк, як альтернативу, можна відтворити сад окремої історичної садиби, як приклад традиції використання землі, господарювання в природі.

Література

1. Географічна енциклопедія України. – В 3-ох т. / за ред. О.М. Маринич. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1989-1993.
2. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти правобережної України: історико-географічний аналіз, регіональні структури, оптимізація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра географ. наук / Г.І. Денисик. – К., 1999. – 32 с.
3. Микулина Е.М. История садово-паркового искусства и эволюция среды : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра архит.: спец. 18.00.01 / Моск. орд. труд. красн. знам. архит. ин-т / Е.М. Микулина. – М., 1984. – 32 с.
4. Соснова Н.С. Архітектурно-ландшафтний уклад садибно-паркових комплексів Галичини (кінець XVIII – початок XX століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архит.: спец. 18.00.01 / НУ "Львівська політехніка" / Н.С. Соснова. – Львів, 2003. – 20 с.

5. Bujak F. Galicya. T.I: Kraj. Ludność. Społeczeństwo. Rolnictwo / F. Bujak. – Lwów, Altenberg; Warszawa, Wende : Związku nauk. – 1908. – 562 s.

6. Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Grossherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz, Zator und Bukowina im 60 Blättern. Seiner kaiserlichen Hoheit dem durchlauchstigen Erzherzog Carl Ludwig in tiefster Ehrfurcht gewidmet von Carl Kummerer Ritter von Kummersberg k. k. Hauptmann. – Wien, 1855.

Соснова Н.С. Усадебные парки XIX века – олицетворение ландшафтной культуры края в прошлом

На территории Западной Украины в XIX в. значительное количество сельских поместий имели распланированные при жилье сад или парк. Их массовость свидетельствует о высокой региональной культуре освоения ландшафта в прошлом. На сегодняшний день практически нет уцелевших культурных ландшафтов данного типа. Для их массового восстановления нет предпосылок, однако объединение природных особенностей территории с историческими является основанием для развития туристической инфраструктуры.

Ключевые слова: культурный ландшафт, усадебно-парковый комплекс, рельеф.

Sosnova N.S. The manor parks of the XIX century, as the embodiment of the landscape culture of the region in the past

In Western Ukraine of the XIX century a significant number of rural estates were budgeted at home garden or park. Their mass shows a high development of regional culture landscape in the past. Nowadays, practically no surviving cultural landscape of this type can be found. There are no preconditions for their mass restoration, however the integration of the natural and historical value of the area creates the basis for the development of the tourism infrastructure.

Keywords: cultural landscape, manor and park complex, relief (topography).

УДК 712.2

*Доц. Н.С. Соснова, канд. арх.;
асист. О.В. Крайниковець – НУ "Львівська політехніка"*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАСОБАМИ ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Розглянуто тенденції розвитку сучасної ландшафтно-архітектури у питанні сталого розвитку житлового середовища. Визначено пріоритети в цьому питанні для України. Сформульовано принципи ландшафтно-архітектурної організації поселень людей, які сприятимуть сталому розвитку житлового середовища та визначено напрями їх реалізації.

Ключові слова: сталий розвиток, природно-територіальний комплекс, ландшафт, екологія.

Упродовж останнього десятиліття виникло розуміння необхідності проектування та будівництва об'єктів, які знаходилися б у рівновазі з природою. У багатьох зарубіжних вищих школах з'явилася наукова дисципліна "Sustainable development", тобто "Сталий розвиток", яка вивчає можливості використання в архітектурі та містобудуванні екологічно чистих джерел енергії, збереження природних ресурсів, поліпшення якості середовища проживання людини засобами ландшафтно-архітектури. Загальна концепція сталого розвитку полягає у встановленні балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх екологічну безпеку.

Проблеми екологічного балансу у розвитку українського міста на сьогодні досліджують професор В. Кучерявий, професор Г. Петришин; опубліковані численні наукові праці доктора архітектури, професора Т. Панченко щодо архітектурно-ландшафтно-архітектурної організації територій; архітектор Т. Максим'юк здійснив велику науково-дослідну та проектну роботу з реконструкції історичних львівських ландшафтів. Науковці в галузі біології, географії, екології досліджували природні компоненти ландшафту. Натомість, меншою мірою проведено досліджень на стику дисциплін у питанні збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання задля сталого розвитку.

Метою цієї роботи є окреслення потенціалу ландшафтно-архітектури у питаннях сталого розвитку житлового середовища.

Європейські міста, міста країн Сходу – Японії та Китаю мають багато-літній досвід пошуку архітектурно-ландшафтних рішень задля сталого розвитку та суспільного розуміння його необхідності. У низці країн у суспільстві сформувався попит на "зелену" нерухомість, на здорове середовище проживання, мешканцям якого важливо знати, що їх життєдіяльність гармонійна з природою. Щоб забезпечити попит на новий формат урбаністичного простору деякі держави впроваджують демонстраційне будівництво "зелених" поселень. Наприклад, район Ваубан у Фрайбургу (Німеччина) спроектований як безавтомобільний, з великими озеленими просторами. Для Мальмо, яке є третім у Швеції за величиною промисловим містом, було вирішено змінити стратегію і в подальшому розвивати його під трендом еко-міста. Задля цього пріоритетами стали розвиток громадського транспорту, просування альтернативної енергетики та, основне, – це озеленення великих територій міста.

Аналізуючи більшість закордонних концептуальних та реалізованих проектних рішень в архітектурі та містобудуванні, які зорієнтовані на пошук результативного симбіозу природи та архітектури, можна виокремити такі напрями та тенденції.

- I. Формується компенсаторний підхід у містобудуванні, за якого площа природної основи, на якій збудували об'єкт, компенсується вертикальним озелененням чи ландшафтом на даху будівлі. Прикладом можуть слугувати об'єкти архітекторки Захи Хадід (Арт-центр в Абу-Дабі, Культурний центр в Баку), в яких ландшафт є інтегрованою частиною споруди.
- II. Суть ще однієї тенденції у сучасній ландшафтній архітектурі полягає у зміщенні акцентів з пошуку композиційної ідеї парку чи саду у раціональний напрям. Такі антропогенні ландшафти можна поділити на такі типи.

Перший тип "раціонального" саду, це сад, що закладається як компонент природно-територіального комплексу, у структурі якого він проектується. У таких ландшафтах використовують місцеву флору, що дає змогу не тільки вберегти рослинність місцевості, але надати об'єкту пізнавально-культурного значення. Прикладом є 1,2-гектарний Сад Лурі (парк Міленіум, Чикаго), в якому використано характерні для цієї місцевості види рослинності.